

Istenes Mónika

A 18 évre emelt tankötelezettséggel kapcsolatos szakiskolai és speciális szakiskolai pedagógusi tapasztalatok

*A tanulmány a folyamatosan változó jogszabályi környezetben írja le a fenti intézményekben tanuló diákok anyagi és családi körülményeinek, valamint az iskolához való viszonyának tükrében a pedagógusok **véleményét a kiterjesztett tankötelezettséggel kapcsolatban***

A tankötelezettség bizonyos életkorú gyerekek kötelező részvételét jelenti az adott ország oktatási rendszerében. Az iskolába járás a világ országainak döntő többségében kötelező, hossza a rendelkezésre álló adatok szerint 8 és 12 év között szóródik.

Magyarország azon ritka országok sorába tartozik, ahol európai viszonylatban a legtovább tart a tankötelezettség. Hazánkban az 1996-os szabályozás keretében emelték fel 18 évre a tanköteles kor felső határát. Az intézkedés felmenő rendszerben valósul meg: az iskolai tanulmányaikat az 1998/1999-es tanévben és utána megkezdő fiatalokra már ez az új előírás vonatkozik. Azoknak, akik 1998 szeptemberében kezdték iskolai tanulmányaikat, és a 2007/2008-es tanévben töltötték be a 16. életévüket, ezt követően még további két évet (Vagyis 2009/2010-es tanévig) kellett az iskolarendszerben eltölteniük.

Az 1996-os – szakmai vitákat nélkülöző – jogszabály-módosítás hatásai és következményei több mint egy évtizeddel később jelentkeztek. Jelenleg kétéves tapasztalattal rendelkezünk arról, hogy mit is jelent a mindennapi iskolai gyakorlatban a megemelt tankötelezettség. Vannak olyan intézménytípusok – elsősorban a gimnáziumok –, ahol a 18 éves korig tartó tankötelezettség betartása nem jelent olyan nagy nehézséget, illetve a problémák a stabilabb szülői háttérnek köszönhetően könnyebben kezelhetőek, és vannak olyan intézmények – elsősorban a szakiskolák –, ahol a diákokat 16 éves korukig is nehéz volt a rendszeres iskolába járásra rávenni.

Éppen ezért e projekt keretében kizárólag szakiskolák vezetőit és pedagógusait kérdeztük az eddigi tapasztalataikról. Jelen tanulmány a pedagógusok vélekedéseit foglalja össze.

- 1 Készült az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetben a TÁMOP 3.1.1. „21. századi közoktatás – fejlesztés, koordináció” program keretében.
- 2 Alapvetően pedagógusok, valamint gyermek- és ifjúságvédelmi felelősök.
- 3 A tankötelezettséget 16 évre módosította a 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről, oly módon, hogy az érintett fiatalok a tanulmányaikat a 2012/2013-as tanévtől kezdődően lényegében a kilencedik évfolyamon folytatják.

2010 februárjától számos intézményt kerestünk fel, ahol az iskolák igazgatói mellett pedagógusokkal (osztályfőnökökkel és gyermekvédelmi felelősökkel) beszélgettünk. Összesen 16 pedagógussal készült interjú az alábbi megoszlásban:

	Osztályfőnök	Gyermekvédelmi felelős	Összesen
Nem speciális szakiskola	4 FŐ	4 FŐ	8 FŐ
Speciális szakiskola	5 FŐ	3 FŐ	8 FŐ
Összesen	9 FŐ	7 FŐ	16 FŐ

Az osztályfőnökök észlelik elsőként a tankötelezettség betartásának problémáját, és megteszik az előírt és a szerintük jónak tartott intézkedéseket.

Az iskolai gyermek- és ifjúságvédelmi felelősöket amellelt, hogy az osztályfőnök segítőként aktív szerepet vállalnak az iskolakerülés problémájának megoldásában, azért is fontosnak tartottuk megkérdezni, mert ők azok a személyek, akik az igazolatlan mulasztások mértékét illetően intézményi szintű rálátással rendelkeznek.

A velük készített strukturált interjúban aziránt érdeklődtünk, hogy kik azok, akiknél gondot okoz a rendszeres iskolába járás, miben látják a nagymértékű igazolatlan hiányzások okait, mit tesznek és milyen intézkedéseket tartanának eredményesnek az iskolakerülés visszaszorítása érdekében, hogy véleményük szerint a nehézségek mellett milyen előnyei vannak a megemelt tankötelezettségnek, valamint hogy szükségesnek látják-e a jogszábály-módosítását.

A SZAKISKOLÁK DIÁKJAI

Annak megértéséhez, hogy a tankötelezettség betartása miért éppen a szakiskolákban jelentkezik kiemelt problémaként, szükséges ezen intézménytípus tanulóit röviden jellemezni az országos statisztikai adatok, korábbi kutatások, valamint az őket oktató és nevelő pedagógusokkal nemrégiben készült interjú felhasználásával.

Az általános iskolát végzett tanulók három képzési programon folytathatják tovább tanulmányaikat: gimnázium, szakközépiskola, szakiskola (speciális szakiskola).

Az oktatási statisztikák alapján (is) egyértelműen látszik, hogy a középfokú képzési programok közül a szakiskolai képzés a legkevésbé népszerű.

A TANULÓLÉTSZÁM MEGOSZLÁSA AZ EGYES KÉPZÉSI PROGRAMOKBAN						
	2001/2002	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Szakiskola	19,5%	18,9%	18,6%	19,5%	19,8%	20,5%
Speciális szakiskola	1,0%	1,3%	1,4%	1,5%	1,5%	1,5%
Szakközépiskola	45,1%	43,1%	43,1%	42,5%	41,6%	41,5%
Gimnázium	34,4%	36,6%	36,8%	36,6%	37,2%	36,4%

Forrás: Oktatásstatisztikai évkönyv

A szakiskolák diákságának jelentős részét olyanok alkotják, akik az általános iskolai tanulmányi hozzáállásuk és eredményük alapján nem feleltek meg a szakközépiskolai és a gimnáziumi felvételi elvárásoknak, ezért ebbe az intézménytípusba nem kerültek.

„Ez nem egy egyetem, hanem egy 9–10. osztályos gyűjtő. Nyolcadikban nem azért tanul a gyerek, hogy szakiskolába mehessen. Aki marad, az itt van begyűjtve.” (Megyei jogú város szakiskolájának osztályfőnöke)

A fenti idézetből kiolvasható, hogy sok fiatal kényszerből dönt a szakiskola mellett. Az iskola- és/vagy szakmaválasztás kényszerű volta még inkább fokozza azt a tanulási motiválatlanságot, ami ezeket a diákokat már általános iskolai tanulmányaik idején is jellemezte. A kényszerválasztással indokolható motiválatlanság – mint ahogy azt a későbbiekben is látni fogjuk – szoros összefüggésben van az iskolakerüléssel.

Kutatási adatokból tudjuk, hogy a szakiskolákban tanuló diákok az általános iskolát közepesenél gyengébb tanulmányi eredménnyel zárták.⁴ A gyenge teljesítmény mögött a nem megfelelő szorgalom mellett tanulási nehézségek is állhatnak. A statisztikák azt mutatják, hogy a szakiskolákban és főként a speciális szakiskolákban lényegesen magasabb a tanulási zavarral küzdő tanulók aránya, mint a szakközépiskolákban és a gimnáziumokban, vagyis több az olyan gyerek, aki – a nevelési tanácsadók által elvégzett vizsgálat és kiállított szakvélemény alapján – az írás, olvasás, nyelvtanulás és/vagy számolás területén részképesség-gyengeséggel küzd.

TANULÁSI ZAVARRAL KÜZDŐK ARÁNYA AZ EGYES KÉPZÉSI PROGRAMOKBAN					
	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Szakiskola	3,0%	3,5%	3,2%	2,8%	2,4%
Speciális szakiskola	1,0%	1,2%	1,1%	1,0%	1,0%
Szakközépiskola	0,6%	0,7%	0,7%	0,9%	1,0%
Gimnázium	0,5%	0,5%	0,5%	0,5%	0,6%

Forrás: Oktatásstatisztikai évkönyv

Azok a gyerekek, akik tőlük független okok miatt nem tudnak teljesíteni, és folyamatos kudarcok érik őket az iskolai követelményekkel való szembesüléskor, könnyen elveszíthetik a tanulási motivációjukat. Így az igazolatlan iskolai mulasztás egyfajta kudarckerülő magatartásként is értelmezhető.

„Ezek nem rossz gyerekek, egyszerűen csak kudarcélmény neki az iskola, soha semmi jót nem tapasztalt az iskolában. Világéletében kettes tanuló volt, bűnbak volt, hogy ő miatta (is) van az osztálynak rossz átlaga. Nem szeretnek iskolába járni, miért is szeretne?” (Megyei jogú város szakiskolájának osztályfőnöke)

⁴ A szakiskolai képzésben tanulók 2,7–2,8 körüli átlaggal végeztek el az általános iskola 8. osztályát. (Fehérvári Anikó /szerk./: Szakképzés és lemorzsolódás. 191.)

Ha a diákot tőle függő vagy független okok miatt rendszeres kudarcok érik, előbb-utóbb felhagy a tanulással, ami pedig évismérléshez vezethet. Az évismérlés tekintetében is a szakiskolák bírnak a legrosszabb mutatókkal a többi középfokú képzési programhoz képest.

ÉVISMÉTLŐK ARÁNYA AZ EGYES KÉPZÉSI PROGRAMOKBAN					
	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Szakiskola	5,3%	5,2%	5,2%	6,5%	7,7%
Speciális szakiskola	4,0%	4,4%	4,3%	5,1%	5,9%
Szakközépiskola	3,0%	3,0%	3,1%	3,3%	3,5%
Gimnázium	1,7%	1,8%	1,8%	1,9%	2,0%

Forrás: Oktatásstatistikai évkönyv

Az évismérlése következtében a szakiskolákban sok a túlkoros tanuló. Egyik megkérdezett pedagógus becslése szerint 9. évfolyamos osztályának közel 40%-a túlkoros. Egyik ironikus megjegyzése:

„Ők már rég elmúltak 16 évesek, de »már« kilencedikesek. (...) Van olyan gyerekem, aki 18 éves, és még mindig kilencedikes.” (Megyei jogú város szakiskolájának osztályfőnöke)

Több interjúalany panaszkodott magatartási problémára, fegyelmezhetetlen, tiszteletlen diákokra, akikkel szemben eszköztelennek érzik magukat:

„Hát – nem is rég történt, hogy egy tanárnőnek a diák már az óra elején megmondta, hogy én ma ki fogom a tanárnőt készíteni, úgy, hogy sírva fog kimenni. Játszozott tehát a tanárnő idegeivel, és amikor már az óra a végéhez közeledett, és még mindig nem volt sírás-rívás, pedig már mindent elkövetett, felpattant, felemelte a tanárnő tolltartóját az asztalról, és kivágta a szemébe. Persze akkor elszakadt a húr, felállt és kijött. Még az is elhangzott, hogy »na ugye, megmondtam«. (...)»

Én azt gondolom, hogy nehezebb a gyerekekkel, és mégsem nőnek a fegyelmi számai, hanem csökkennek. Ennek az az oka, hogy az ember nem fog fegyelmet tartani úgy a gyerekeknek, hogy tudja, hogy nem tudja megbüntetni. Nincs értelme a fegyelminek. És onnan kezdve úgy látom, a gyerek van jobban nyeregben. »Látjátok, én még ezt is megtehetem, nem történik semmi.« (...) Azt gondolom, mindannyian fejlesztésre szorulunk, akik itt tanítunk, tanárok. Hiszen tényleg nagyot változott nem a gyerekanyag, hanem a világ. De közel nem arról szól a mi itteni életünk, hogy ha itt is taníthatunk, hanem azért kell megküzdenünk, hogy taníthassunk. Főleg a fegyelmezés...” (Megyei jogú város szakiskolájának gyermekvédelmi felelőse)

„Balszerencsémre megint osztályfőnök vagyok, ami nem jó. Ezek azért nagyon nehezen kezelhető gyerekek, ami megterheli a szervezetet. (...) A liberálisok kivették az erőt az

oktatásból, kivették a fegyelmezési rendszert, ne osztályozzál, ne buktassál. Az oktatásban töményen érződik a liberalizmus szörnyű hatása. Csak a negatívuma szinte. Akik ezeket kitalálták, biztos pedagógusok voltak. Itt most kipróbálhatnák magukat. Beraknám őket a 9.B-be, és ha élve kijön onnan a második órán is, akkor megmondanám, hogy mostantól fogva lehet ezt csinálni ezért a fizetésért. (...)

„Az az igazság, hogy – most a viccet félretéve – hozott anyagból dolgozunk. (...) Tehát, akik idekerülnek, azokkal rengeteg probléma van, és volt már addig is. De mi már nem tudjuk megváltani őket, nem tudunk nagyon rossz kifejezéssel élve sz...ból várat építeni. Ők már olyan szinten ütközésbe kerültek a törvényekkel, a szabályrendszerekkel, az ifjúságvédelmi előírásokkal, és olyan szintű családokból jönnek, úgy szocializálódtak, hogy mi már csupán valamilyen szinten csak próbáljuk kezelni a dolgokat, de kezeljük. Ez előtt egy órával ért véget egy fegyelmi tárgyalás, egy gyerek, aki harmadik éve idejár, most 10.-es, az apja is itt volt, és veszekedett az apjával a tárgyaláson. Tehát, otthon is ilyen van. Most innentől kezdve valamilyen szinten elvárja a társadalom tőlünk, hogy tegyünk, de hát sokat ne várjanak, hiszen elsősorban a család az, aminek mikroszinten megfelelően kellene nevelnie, szocializálnia, olyan mintákat kellene adnia, hogy hallgasson itt a tanárra. Eszközeink innentől kezdve már csak a szép szó, a tapasztalat, vagy a bennünk lévő készségek.” (Megyei jogú város speciális szakiskolájának gyermekvédelmi felelőse)

Számos interjúalany utalt a megfelelő családi háttér fontosságára, és hangot adtak az ezzel kapcsolatos keserű tapasztalataiknak.

„Ezeknek a gyerekeknek elég nehéz, mert nagyon-nagyon nehéz háttérük van. Anyagilag, meg szociálisan, meg nagyon sok szétbomlott család, meg elhunytak a szülők, tehát itt tényleg nehéz nekik, tehát néha csoda az is, hogy bejönnek, hogy olyan helyzetekből jönnek be reggel, hogy tényleg nagyon elszorít.” (Fővárosi speciális szakiskola gyermekvédelmi felelőse)

Arra vonatkozóan nincs pontos statisztikai adatunk, hogy a szakiskolai tanulók hány százaléka él nem ép szerkezetű családban, azt viszont tudjuk, hogy ezen intézménytípusban lényegesen magasabb a hátrányos helyzetű és a veszélyeztetett tanulók aránya.

A hátrányos helyzet egyrészt a nehéz anyagi körülményeket jelenti, azon tanulók tartoznak ebbe a kategóriába, akiknél igazolhatóan alacsony az egy főre eső havi jövedelem.⁵ A hátrányos helyzetűek másik csoportját azok adják, akiket az illetékes jegyző – nem anyagi szempontból – problémás családi körülményeik miatt védelembe vett. A védelembe vétel a lakóhely szerint illetékes gyermekjóléti szolgálattal való kötelező együttműködést jelenti a gyermek családból való kiemelésének elkerülése céljából.

⁵ 1993. évi LXXIX. Törvény 121.§ (1).

HÁTRÁNYOS HELYZETŰ TANULÓK ARÁNYA AZ EGYES KÉPZÉSI PROGRAMOKBAN					
	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Szakiskola	20,5	23,0	21,6	25,2	28,1
Speciális szakiskola	27,7	30,0	27,3	33,3	30,9
Szakközépiskola	8,6	9,6	8,9	10,5	12,2
Gimnázium	4,4	4,9	5,3	6,3	7,2

Forrás: Oktatásstatistikai évkönyv

A hátrányos helyzetű tanulók csoportján belül megkülönböztetjük a halmozottan hátrányos helyzetű tanulókat. Ők azok, akiknek a törvényes felügyeletét ellátó szülei közül az egyik legfeljebb az általános iskola nyolcadik évfolyamos tanulmányait fejezte be sikeresen, illetve azok a szülői felügyelet nélkül maradt diákok tartoznak ide, akiket tartós nevelésbe vettek.

A statisztikai adatok alapján itt is azt látjuk, hogy minél alacsonyabb presztízsű a képzés, annál magasabb a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya.

HALMOZOTTAN HÁTRÁNYOS HELYZETŰ TANULÓK ARÁNYA A HÁTRÁNYOS HELYZETŰ TANULÓK CSOPORTJÁN BELÜL				
	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Szakiskola	19,0	30,6	34,2	35,5
Speciális szakiskola	21,7	30,5	39,7	44,7
Szakközépiskola	11,0	16,3	19,5	20,0
Gimnázium	10,5	12,2	16,5	15,2

Forrás: Oktatásstatistikai évkönyv

A nem megfelelő családi körülmények mutatója a veszélyeztetettség. A gyermekvédelmi törvény alapján azon gyermekek sorolhatók ide, akiknek az egészséges érzelmi, értelmi fejlődése és/vagy testi épsége veszélyben van a szülők vagy pedig magának a gyermeknek a nem megfelelő magatartása miatt.⁶ Az alábbi táblázattal azt szeretnénk láttatni, hogy a szakiskolákban – és főként a speciális szakiskolákban – számottevően magasabb a veszélyeztetettek csoportjába tartozó tanulók aránya.

VESZÉLYEZTETETT TANULÓK ARÁNYA AZ EGYES KÉPZÉSI PROGRAMOKBAN					
	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Szakiskola	8,0	6,0	5,2	5,4	4,7
Speciális szakiskola	18,4	20,2	21,1	18,9	18,5
Szakközépiskola	3,2	2,7	2,5	2,6	2,3
Gimnázium	1,8	1,6	1,4	1,4	1,6

Forrás: Oktatásstatistikai évkönyv

⁶ 1997. évi XXXI. Törvény 5.§ (2).

A fentiekben azt láttuk, hogy a szakiskolák koncentrálnak a tanulásban motiválatlan, tanulási és magatartási problémákkal küzdő gyerekeket, akiknek jelentős hányada emellett szociálisan és kulturálisan is hátrányos helyzetű, szegény családokból származnak, alacsony iskolázott szülők gyerekei. Közülük sokan az egészséges fejlődésüket veszélyeztető körülmények között élnek. Őket kell tehát a pedagógusoknak a rendszeres iskolába járásra és a követelmények teljesítésére bírniuk.

KIK AZ ISKOLAKERÜLŐK? MIK AZ IGAZOLATLAN HIÁNYZÁSOK OKAI?

A megkérdezett pedagógusokat arra kértük, hogy eddigi tapasztalataik alapján próbálják meg azon tanulók körét meghatározni, akiknél az igazolatlan mulasztások mértéke meghaladja a jogszabályok által még megengedett 10 órát. Kutatásunk során az egyik legfőbb kérdés, amire választ kerestünk, az volt, hogy a pedagógusok meglátásai szerint milyen okokra vezethető vissza az iskolakerülés. Tekintettel arra, hogy a két kérdés szorosan összefügg egymással, mi is egy fejezet részben tárgyaljuk őket.

Interjúalanyaink a tankötelezettség betartását illetően a 15–17 éves korosztályt tartották a legproblémásabbnak. A szakiskolák képzési rendszerében ez a 9–10. évfolyamot, vagyis a szakmai alapozó képzés időszakát jelenti. Nem véletlen, hogy a tanulásban motiválatlan diákok szándékosan kerülnek a túlnyomórészt elméleti órákon való részvételt. Az, hogy a 11. és főként a 12. évfolyamon kisebb mértékben, vagy egyáltalán nem jelentkezik problémaként a tanórákról való igazolatlan távolmaradás, a diákok érése mellett annak is betudható, hogy ekkor már gyakorlatorientált szakképzés zajlik, ami pozitív élményt nyújt a tanulók számára is. Ez a megállapítás természetesen csak abban az esetben igaz, ha a diák szakmaválasztása nem kényszerválasztás volt.

A fentiekben már szó volt róla, hogy a szakiskolákban nagyobb arányban vannak jelen az iskolai kudarcokkal, tanulási nehézségekkel küzdő gyerekek. Utaltunk arra is, hogy döntően a leggyengébb tanulmányi eredményű tanulók kerülnek a szakiskolába, iskolaválasztásuk és/vagy szakmaválasztásuk sok esetben kényszerválasztás. Ez a helyzet tovább rontja az amúgy is alacsony tanulási motivációt és kitartást, és kezdetét veszi az iskolakerülő magatartás.

Kutatásunk során olyan diákokkal is beszélgettünk, akik még tankötelesek, de a rendszeres iskoláztatásuk problémás. Az interjúk során egy olyan lánnyal is találkoztunk, akit egy másik szakiskolából vettek át a – mivel más osztályokban nem volt hely – karosszérialakatos (!) osztályba 36. főnek. Az olvasó biztosan sejti, hogy a szakmaválasztás ez esetben is kényszerválasztás volt, és nem csodálkozhatunk azon sem, ha ez a lány kerül az iskolát.

A speciális szakiskolában még hangsúlyosabban jelentkezik a szakmaválasztás-kényszerválasztás problémája. Ezekbe az intézménytípusokba ugyanis csak sajátos nevelési igényű tanulók járnak, akiknél az enyhébb vagy középsúlyos értelmi vagy testi fogyatékoságuk eleve korlátozza a választható szakmák körét.

„Azért vannak itt kényszerpályák. Mi azért elég speciális helyzetben vagyunk. A sajátos nevelési igényű gyerekeknek az OKJ-ban kb. 30 szakma létezik, amit tanulhatnak, és ebből a mi iskolánk hetet biztosít. És nehéz ebből a hétből kiválasztani... Lehet, hogy olyat választ, ami súrolja az ő elképzelését, de pont olyan nincs, amelyet szeretne. És lehet, hogy máshova nem is nagyon tud menni, mert ő speciális fiatal, aki ezen lehetőségek közül tud választani.” (Fővárosi speciális szakiskola gyermekvédelmi felelőse)

Az eddig felsorolt okok (Kényszerválasztás, szakképzés rendszere, tanulási kudarcok) az iskolakerülést iskolai eredetű problémává teszik. A nagymértékű igazolatlan hiányzások okainak másik csoportját a családi eredetű gondok jelentik. Ide sorolhatók a család egzisztenciális nehézségei, a problémás – sok esetben deviáns – családi háttér:

„Mindenféleképpen azok a gyerekek lógnak, akiknél a családban gond van, és a figyelem középpontjából kikerülnek, vagy már rég kikerültek. Válás után vannak, sok gyerek van, s nem érnek rá odafigyelni, feladták a szülők a gyerek ellen folytatott harcot, alkoholisták, narkósok a szülők, anyagilag, egzisztenciálisan nullára lecsúszott a család. Ilyen gyerekek most pont van. Aranyos, jópofa a gyerek, de nem jár be két hónapja. Szülővel beszéltem, hogy miért, s ő mondta el, hogy korábban nagy jólétben éltek, s most elszegényedtek. Egy hétre elegendő pénzből élnek egy hónapig. A gyerek egész egyszerűen szégyell bejönni az iskolába, szégyelli a társadalom előtt magát, hogy ő most nulla, a családdal együtt nulla lett, s ő sem tudja kezelni, sem a szülő.” (Megyei jogú város szakiskolájának osztályfőnöke)

A család anyagi gondjai sok esetben arra kényszerítik a gyereket, hogy ő maga is munkába álljon, de a pedagógusok olyan helyzetekről is beszámoltak, amikor a gyerek az egyedüli családfenntartó, az ő (illegális) keresetéből él a család.

„Azokkal van gond, akik már képesek arra, hogy elmenjenek dolgozni, mert a rossz anyagi körülmények rákényszerítik őket arra, hogy dolgozzanak, és ebből erednek hiányzások.” (Megyei jogú város speciális szakiskolájának osztályfőnöke)

A zűrös családi közegben élés következménye – s egyúttal a tankötelezettség be nem tartásának további okai – a gyermek rossz társaságba kerülése és a pszichés problémák megjelenése.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy jobban jellemző-e valamelyik nemre az iskolakerülés, mint a másikra, illetve hogy a fiúk és a lányok iskolai távolmaradása más-más okokra vezethető-e vissza. Interjúalanyaink véleménye fele-fele arányban oszlott meg a tekintetben, hogy az iskolától való igazolatlan távolmaradás tipikusabb probléma-e az egyik nemnél vagy sem. Azok, akik ebben különbséget láttak, inkább a fiúkra jellemzőnek vélték. Abban viszont egyetértés volt a pedagógusok között, hogy az iskolakerülés okaiban felfedezhetőek nemspecifikus különbségek:

„A lányok szeretnek lázadni, de szerintem a fiúkkal több gond van ezen a téren. A lányokkal beszélgetés után hamarabb elér az ember a bölcs belátásig. Tehát ha végig járom ezt az utat, akkor egy lány hamarabb mondja azt, hogy „É. néni, igaza van”, mint egy fiú. A fiúk tényleg abban a hiszemben vannak, hogy itt szakmát kapnak, és innentől kerek a világ. Kimegyek és megvalósítom a nagy álmot. Szerintem a fiúk veszélyeztetettebbek. Az egész média ezt sugallja, hogy férfiként menj és valósítsd meg az álmod. A nőkbe pedig szerintem alapjában véve kódolva van egyfajta óvatosság, biztonságra törekvés.

A lányoknál természetesen másfajta lehet a probléma. Nem hiszem, hogy nagyobb arányban jellemző az, hogy korán vállalnak gyereket, mint máshol. Itt is viszonylag korán kezdik a nemi életet, de nem biztos, hogy többször csúszik be baleset, vagy nem tudom, hogy fogalmazzak... Viszont, talán, talán hamarabb megtartják. Nagyon ragaszkodnak, és nagyon a lelkükre veszik. Született már pár babánk. Visszajárnak, és hozzák a babákat megmutatni, büszkéek rá. Most is van három kismamánk.” (Megyei jogú város speciális szakiskolájában dolgozó osztályfőnök)

„Én azt gondolom, ez nyilván attól is függ, hogy milyen a kultúrájuk, de a fiúknál szerintem inkább a rossz társaság. Persze van ilyen is, tehát hogy mondjuk dolgozniuk kell, kisöccsére kell vigyázni, vagy tényleg esetleg terhes lesz a barátnője, és megszüli és otthon marad vele. De inkább szerintem az, szó szerint, hogy lóg, hogy elmegy mindenféle haverokkal és azért nem jön be. Ez a sűrűbb.” (Fővárosi speciális szakiskola gyermekvédelmi felelőse)

Szintén megoszlottak a vélemények az igazolatlan mulasztás és a roma hovatartozás kérdésében. Itt a válaszadók háromnegyede úgy nyilatkozott, hogy a romáknál gyakoribbak a rendszeres iskolalátogatás körüli nehézségek, megjelölve ennek okait is:

„A roma felfogás egészen más. Kevés olyan roma nőt látok, aki dolgozik. Ez saját vélemény, de úgy gondolom, hogy a romaságnál a gyerek a „munka”. A nő otthon marad a gyerekekkel, három-négy-öt-hat, amennyit a Jóisten ad, viszont kap utána támogatást, és ezzel az ő élete meg van oldva. Anya, az állam pedig megsegít. Nem sok roma nőt látok reggel dolgozni menni. (...) Azért problémásak, mert mások. És mi szeretnénk olyanná tenni őket, amilyen a mi értékrendünk és a mi szemléletünk. Ők meg nem akarnak. Mi is akarunk valamit, ők is, és ez törvényszerű, hogy feszültséget szül. (...) A roma család nagyon összetartó. Náluk a gyerek szent. Az egy dolog, hogy ebbe a szentségbe mi hogyan tartozik bele. De egy roma anyával nem tudsz leállni a gyerekéről vitatkozni, mert védi, mint egy anyatigris. Míg én meghallgatom a tanárt, hazamegyek és elkapom a grabancát. Egy románál nagyon meg kell fogalmazni. Olyan lepkenyelven beszél néha az ember, hogy nehogy sértésnek érezze, mert akkor azonnal támad, és már nem lesz partner a szülő. Tehát egészen más a probléma, mivel a roma nő szereti a gyerekét, de nem neveli. Nem a mi értékrendünk szerint nevelik, és mi a mi értékrendünk szerint mérjük őket, ezért van összeütközés. (...) A romaság egyetlen kiújtját abban látom, hogyha magukat a romákat tudnánk meggyőzni

a saját mintájukkal. Nagyon sok roma pedagógus kellene, aki kivezeti őket az „elvagyunk” színtről. Kevés „ellenni”, azt nézni, hogy hol van üres lakás, beköltözni, segélyektől függő életszínvonalat fenntartani. És amikor az ember felkínál valami jobbat, mást, akkor az a válasz, hogy jó nekünk így, mi is felnőttünk így. De ez nem visz előre.” (Megyei jogú város speciális szakiskolájában dolgozó osztályfőnök)

„Több a probléma a cigány származásúakkal; nem tanulnak meg dolgozni otthon, és éppen ezért nagyon nehéz őket munkára fogni.” (Megyei jogú város speciális általános iskolájának osztályfőnöke)

„Hát... itt inkább a pénztelenséggel van összefüggés. Sokszor azokkal van baj, akik elmennek dolgozni, elvállalnak mindenféle alkalmi munkát, hogy el tudják tartani a családot. Nagyon kevés itt az a család, amelyik biztos anyagi háttérrel rendelkezik. Általában nagyon sok testvérük van több apától. És ezek dinasztiák. Átörökítik a mintát. Azok a kollégák, akik több évtizede itt tanítanak, mondják, hogy ó hát ennek az apját is én tanítottam, az anyja is ide járt. És ezt nem akarom kimondani, de valószínűleg az unokája is ide fog járni.” (Városi speciális szakiskola osztályfőnöke)

MIT TESZNEK ÉS TEHETNEK A PEDAGÓGUSOK AZ ISKOLAKERÜLÉS ELLEN?

Az előzőekben az iskolakerülés mögötti okokat két – egymástól nem független – csoportra bontottuk: iskolai és családi eredetű okokra. A tankötelezettség be nem tartásának észlelése esetén az iskolának is teendői vannak, éppen ezért az interjú adó pedagógusoktól aziránt is érdeklődtünk, hogy milyen módszereket alkalmaznak ennek megakadályozása, illetve csökkentése érdekében. A válaszok alapján az intézkedések két nagy csoportját határozhatjuk meg: az adminisztratív és a pedagógiai intézkedéseket.

Az adminisztratív intézkedések

Adminisztratív intézkedésen az intézmény igazgatójának jelzési kötelezettségét értjük. A közoktatási jogszabályok értelmében az iskola vezetőjének a tanköteles tanuló első igazolatlan mulasztásakor írásbeli értesítést kell küldenie a szülőnek, melyben felhívja a figyelmét a további igazolatlan mulasztás következményeire. Amennyiben a tanuló ismételt igazolatlanul mulaszt, és az igazolatlan óráinak száma eléri a 10 órát, abban az esetben az iskolai igazgatójának a tanuló lakhelye szerint illetékes jegyző, valamint a gyermekjóléti szolgálat felé kell jelzéssel élnie. Mivel a szülő kötelessége, hogy kiskorú gyermeke taníttatásáról és rendszeres iskolába járásáról gondoskodjon, ezért a jegyző – a hozzá érkező jelzés után – szabálysértési eljárást indít a szülő ellen a gyermek igazolatlan mulasztásai miatt.

Ennek 2010. augusztus 30-ig vagy figyelmeztetésben részesítés vagy pedig 50 ezer forintig terjedő pénzbírság volt a következménye. Ezzel párhuzamosan pedig a lakóhely szerint illetékes gyermekjóléti szolgálat munkatársa kapcsolatba lépett (vagy legalábbis megpróbált) az érintett családdal, hogy az igazolatlan mulasztás mögötti okok megszüntetéséhez segítségét ajánlja.

Az értesítési kötelezettségnek a felkeresett iskolák mindegyikében eleget tettek, ám sok negatív tapasztalatról és ellenérzésről számoltak be ezzel kapcsolatban. A megkérdezett pedagógusok természetesen fontosnak tartják azt, hogy főleg a szülők, de az illetékes hatóságok is mielőbb értesüljenek az igazolatlan mulasztásról, hiszen így lehet az iskolakerülő magatartásnak elejét venni, ugyanakkor a tizedik igazolatlan óra utáni jelzést nem minden esetben tartották szükségyszerűnek:

„Nem jelentjük 10 után. Olyan 30-nál szoktuk jelenteni. Ha most nagyon betartanánk azt, hogy 10 után jelentjük, akkor az iskola tanulóinak felét fel kellene jelentenem a jegyzőnél. Ez a 10 óra könnyen összejön abból, hogy nem érkezett be időbe, ellógott az órától... Ide egy csomó problémával rendelkező gyerek jár, akinek a családi háttere olyan, hogy nem látta, hogy a szülők rendszeren járnak dolgozni, anyagi problémák vannak, utazási költségre nem telik, nem étkezik rendszeren. (...) Itt sokkal összetettebb a feladat, mint hogy én 10 után jelentsem. A 10 nagyon hamar összejön. (...) Azért nem jelentjük, mert aki mondjuk 10 körül hiányzik, azt meg tudjuk oldani házon belül, hogy ne forduljon elő többet, azért megvannak azok az eszközök, módszerek, amivel rá tudjuk bírni – szülővel való beszélgetés, egyéb –, hogy ne forduljon többet ilyen elő. És amúgy nincs vele probléma. Van olyan gyerek, akinek megvan a 17 igazolatlan órája, de most rendszeren jár, 4-es–5-ös tanuló, csak egyszer-kétszer a haverok biztatására elkóborogott. Semmi értelme nincsen, mert a szülő nem tehet róla, nagyon együttműködő, nagyon tisztességes a szülő, lehet vele beszélni, és ő is ugyanúgy előveszi a gyereket.” (Fővárosi speciális szakiskola gyermekvédelmi felelőse)

Olyan esetben, amikor az igazolatlan hiányzások mértéke még nem túl nagy, és háttérben az iskola falain belül is kezelhető okok állnak, továbbá a szülők is együttműködők, szükségtelennek látják a bürokratikus eljárást.

Korábban láttuk, hogy az igazolatlan mulasztások mögött több esetben anyagi okok is állhatnak, s a fiatal azért nem jár rendszeresen iskolába, mert neki is dolgoznia kell, rosszabb esetben az ő (illegális) keresete a család egyedüli bevétele. Mit tegyen ilyen esetben a pedagógus? Ha nem jelenti az illetékes jegyzőnek, akkor nem tesz eleget a jogszabályi kötelezettségének, vagy ha ennek eleget tesz, és elküldi a jelzést, és a jegyző pénzbírsággal sújtja az amúgy is nehéz szociális helyzetben lévő családot, akkor a diáknak és családjának okoz további nehézséget. Erre a dilemmára világít rá az alábbi interjúrészlet:

„Azt kéne még csak, hogy a családsegítőt rájuk engedni, és elvegyék a gyerekeket, vagy felügyelet alá helyezték! Vagy ha feljelentjük és megbüntetik 30 ezer forintra? Abból élnek egy hónapig. Most itt van az, hogy legyél emberséges, vagy válaszd azt, hogy legalább bejön

a gyerek majd. Nem fog bejönni, abszolút nem érdekli.” (Megyei jogú város szakiskolájában dolgozó osztályfőnök)

Az alább idézendő, ritkábban előforduló, de mégis létező eset szintén arra mutat rá, hogy a pénzbírság ténylegesen nem bír visszatartó erővel:

„Ferike 18 éves, kint dolgozik az erdőben meg a kőfejtőben. Kiküldik a büntetést, s egy heti fizetéséből kifizeti.” (Megyei jogú város szakiskolájában dolgozó osztályfőnök)

Interjúalanyaink szinte mindegyike kritikusan nyilatkozott a jegyzői tevékenység hatékonyságáról. Egyrészt a jegyzői hatóság lassú ügyintézését, másrészt az iskolával való kommunikációjuk, a visszajelzés tökéletlenségét emelték ki:

„Én kaptam olyan levelet az idén, ami tavalyi gyerekről küldött jelzésre jött, hogy nem jár iskolába. Tavalyi! És már nem is jár ide a gyerek. Ha a gyerekem ma belenyúl a konnektorba, akkor nem egy hónap múlva csapok rá a kezére.” (Megyei jogú város szakiskolájának gyermekvédelmi felelőse)

„A jegyzői hatóság, ez igen érdekes, mert van olyan jegyzői hatóság, akiktől az életben nem kaptam még visszajelzést arra, hogy megkapták-e, intézkedtek-e, de nagyon soktól kapunk, igen, a nagy részüktől megkapjuk a választ. (...) A jegyzői hatóságok egy része igen korrekt, sőt, én még az mondom, hogy kicsit humánusak is a szülőkkel szemben, mert az első körben, ha meg is büntetik, nagyon kis összege. Ezek a szülők nem is tudnának nagy összegeket, mert mindennapos anyagi problémáik vannak. (...) Olyan 70% visszajelzést megkapok. Nem rossz arány. És általában a vidéki nem jelez vissza, a pestiek mind visszajelznek.” (Fővárosi speciális szakiskola gyermekvédelmi felelőse)

2010. augusztus 30-i, illetve 2010. szeptember 16-i hatállyal léptek életbe azok a jogszabályok,⁷ amelyek a tankötelezettség be nem tartásakor megteendő lépéseket és következményeket módosítják. Ezek értelmében a tanköteles tanulók vonatkozásában továbbra sem szűnt meg az iskolák 10 igazolatlan óra utáni jelzési kötelezettsége a lakóhely szerint illetékes jegyzők és családsegítő szolgálatok felé. Az előző szabályozáshoz hasonlóan a gyermekjóléti szolgálatok a jelzés után felveszik a kapcsolatot az érintett diák családjával abból a célból, hogy az igazolatlan hiányzások száma ne növekedjen tovább. Amennyiben

7 A családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény (továbbiakban: Cst.), valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyvt.) a tankötelezettség teljesítésével összefüggésben módosító 2010. évi LXVI. törvény (továbbiakban: törvény), amely bevezette az iskoláztatási támogatás jogintézményét, valamint a vonatkozó 2010. szeptember 16. napjától hatályos, egyes gyermekvédelmi tárgyú kormányrendeletek módosításáról szóló 237/2010. (IX. 13.) kormányrendelet.

ez nem teljesül, és a tanuló igazolatlan óráinak száma 30 óra fölé emelkedik, az iskolának újabb tájékoztatást kell küldenie az illetékes gyermekjóléti szolgálat részére. Ekkor még a segítő szervezettel való szülői együttműködés önkéntes alapon történik.

Az új szabályozás egyik újdonsága, hogy a 10 igazolatlan óra után a jegyző nem szab ki pénzbüntetést, hanem csak az iskolából való 50 tanórányi igazolatlan távolmaradás következményeiről tájékoztatja a szülőket. Amennyiben a tanuló továbbra sem teljesíti a tankötelezettséget, és 50 igazolatlan órája összegyűlik, akkor az iskola jelzése után az illetékes jegyző mérlegelés nélkül felfüggeszti az iskoláztatási támogatás (a korábbi családi pótlék) folyósítását, és védelembe veszi a gyereket.

Az új szabályozás legfőbb különbsége az előző eljáráshoz képest az, hogy most már nem pénzbírságot szabnak ki a szülőre, amelyet – mint láttuk – sok esetben szinte lehetetlen volt behajtani, és nem volt alkalmas a rendszeres iskolázatogatóval kapcsolatos nehézségek kezelésére, hanem egy alanyi jogon járó pénzbeli támogatás időleges megvonásával igyekeznek az igazolatlan hiányzások számát egy bizonyos érték alatt tartani.

A Nemzeti Erőforrás Minisztérium által kiadott útmutatóban⁸ rögzítik, hogy az iskoláztatási támogatás felfüggesztése határozatlan időre történik. Ugyanakkor a jegyzői gyámhatóságnak három (tanítási) hónaponként, valamint a tanév végét követően felül kell vizsgálnia, hogy továbbra is indokolt-e a támogatás felfüggesztése, rendeződött-e a gyermek iskolázatogatóval kapcsolatos problémája, és teljesíti-e a tankötelezettséget. A felfüggesztés csak abban az esetben szüntethető meg, ha a vizsgált időszakban a tanuló egy tanóráról sem hiányzott igazolatlanul.

A felfüggesztés ideje alatti támogatási összeget a Magyar Államkincstár a helyi önkormányzat családtámogatási folyószámlájára utalja. A felfüggesztés megszüntetése után az összegyűlt támogatás egy kirendelt eseti gondnok közreműködésével nem pénzben, hanem csak természetben és a felfüggesztés időtartamával megegyező hónapokra elosztva, tehát részletekben kerül a gyermek számára biztosításra.

Ezen a téren csak egy esetben enged kivételt az új szabályozás: a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő, vagyis a szociális alapon hátrányos helyzetűnek minősülő gyerekek esetében az iskoláztatási támogatás a *felfüggesztés időtartama alatt* (és nem pedig csak utána) természetben biztosítható.

Az 50 óra igazolatlan mulasztás a támogatás felfüggesztése mellett a tanuló védelembe vételével is együtt jár. A védelembe vétel a család és a gyermek immár kötelező együttműködését jelenti a családsegítő/gyermekjóléti szolgálattal a gyermek egészséges (értelmi, érzelmi, testi) fejlődését veszélyeztető körülmények megszüntetése, és ez által a gyermek családból való kiemelésének megelőzése céljából.

⁸ Módszertani útmutató az iskoláztatási támogatás folyósításának felfüggesztésére vonatkozó törvényi és kormányrendeleti szintű szabályokhoz. 2010. szeptember 15.
Forrás: www.nefmi.gov.hu (2010. szeptember 22.)

A védelembé vétel ideje az iskoláztatási támogatás felfüggesztésének megszüntetése után nem szűnhet meg, hanem még legalább a felfüggesztés idejével megegyező időtartamig, de legkésőbb a nagykorúság eléréséig fenn kell tartani az újbóli tankötelezettség-mulasztás megelőzése érdekében.

Fontos érzékeltetni, hogy a módosított eljárás – a segítő szervezettel való kötelező együttműködése révén – az előző szabályozás büntetési központúságával szemben sokkal inkább a tankötelezettség nem teljesítése mögötti nehézségek megoldására és a segítségnyújtásra helyezi a hangsúlyt.

Az új szabályzás életbe lépése óta már többször hallhattunk és olvashattunk arról, hogy már vannak olyan tanköteles tanulók, akik rövid időben belül összegyűjtötték az 50 igazolatlan órát. Tekintettel arra, hogy a jogszabály módosítás nemrég lépett hatályba, a tapasztalatok leszűrésével és az újfajta szabályozás értékelésével még várni kell.

A pedagógiai intézkedések

Az interjúalanyaink arra is kitértek, hogy a jelzési kötelezettség mellett (esetenként a helyett) milyen megelőző vagy esetkezelő módszereket alkalmaznak, valamint milyen tevékenységeket tartanak jónak az iskolakerülés visszaszorítására. A pedagógusok alkalmazott stratégiái igen vegyes képet mutatnak:

„Mindenkinek megvan a maga módszere. A kolléganő vasmarokkal kezeli. Ha valaki nem jön be az első órára már hívja a szülőt, zaklatja az önkormányzatot, hívja a gyámügyet. Ő ezt csinálja, rávetette magát már az első pillanatban. Ő azt mondja, hogy ki kell ütni azt, aki nem jön be, meg kell várni, amíg kiüthető, meg kell fogni fegyelmeivel, s át kell tenni másik iskolába. Ez az ő módszere. Félnék tőle, mint a tűztől, nála nem lógnak, viszont nagyon rosszak. Itt vannak, de nem lehet őket kezelni.

Nálam lógnak, nekem más a módszerem. Én inkább meggyőzőbb próbálok lenni. Dumálok a gyerekekkel, behívom a szülőt, szelektálok. Ha tudom, hogy baj van, akkor nem dobom föl. Nem kiütni meg megfenyegetni akarom, hanem saját érdekévé tenni, hogy gyere be, hogy nincs semmi baj, hogy eddig nem jöttél be, de most már gyere be, megoldjuk, elintézzük, mindenre van megoldás. (...) Ez nehezebben beérő folyamat, viszont kommunikatívabb, s általában a 10. év végén szokott beérni.

Az egyik egy diktátori jellegű, a másik egy atyáskodó jellegű. Mind a kettő valahol rossz és valahol jó. Nincs tökéletes megoldás.” (Megyei jogú város szakiskolájában dolgozó osztályfőnök)

Van, aki az igazolatlan hiányzás negatív következményeinek láttatásával és megfélemlítéssel próbálja a diákokat a tankötelezettség (legalább formális) betartására rábírn, és van, aki inkább a kommunikációt, a meggyőzést tartja hatékonyabbnak. Többségben voltak azok, akik a problémás diákokhoz való segítő és türelmes hozzáállásban, valamint a rendszeres beszélgetésben látták a megoldás kulcsát:

„Ha az ember kitartóan beszélget velük, próbál rájuk hatni, szeretettel, nem leordítva a hajukat, mert az tényleg kevésbé hat. És hogy érezzék, hogy itt az iskolában jól akarunk nekik. Tehát, hogyha látják, hogy a tanárnak a hozzáállása is olyan, hogy segíteni szeretne, és az lenne a cél, hogy legyen egy szakmája, és ha azt megérti, hogy az miért fontos, hogy el tudjon helyezkedni.” (Fővárosi speciális szakiskola gyermekvédelmi felelőse)

A megkérdezett pedagógusok mindegyike kiemelte, hogy a szülőkkel való együttműködés elengedhetetlen az iskolából való igazolatlan távolmaradás problémájának megoldáshoz. Azonban az osztályfőnökök és gyermekvédelmi felelősök hangot adtak annak is, hogy pont ez az a terület, ahol a legtöbb nehézséggel szembesülnek. Tapasztalataik alapján a szülők nagy része nem érdeklődik gyermeke iskolai előmenetele iránt:

„A mi iskolánkra nem az a jellemző, hogy a szülők nagyon érdeklődnének a gyerekeik iránt.” (Községi speciális szakiskolában dolgozó osztályfőnök)

Egyes szülőknél nem is áll szándékukban, hogy gyermekük rendszeres iskolába járását szorgalmazzák, sőt, sok esetben a szülő maga asszisztál a tankötelezettség be nem tartásához, megnehezítve ezzel a pedagógusok fáradozását:

„Szélmalomharcot vívunk, hogyha egész nap rongyosra beszéljük a szánkat, hogy tanulj és szerezz szakmát, mire hazamegy és az ellenkezőjét hallja, vagy nem hall semmit.” (Megyei jogú város speciális szakiskolájában dolgozó osztályfőnök)

„Sok szülő van, aki igen, tehát aki próbál, van olyan is, aki bejön és elmondja, hogy ő nem is tudta, hogy a gyerek nem jár be, mert otthon azt mondja, hogy bejár, de azért nagyobb számban az van, hogy nem. Tehát ők se tartják fontosnak, mert ők azt mondják, hogy hát az én kisfiam nem szeretné, hogy szakmát tanuljon, hanem dolgozni szeretne és egyebek. (...) A szülő elmondta, hogy ő nem fogja ezt erőltetni. Hogy ha nem akar járni, akkor nem jár, és akkor innentől fogva nincs mit tenni.” (Fővárosi speciális szakiskola gyermekvédelmi felelőse)

Vannak szülők, akik fontosnak tartják gyermekük rendszeres iskolába járását, ugyanakkor tehetetlennek és eszköztelennek érzik magukat arra, hogy erre saját gyermeküket rávegyék. Ebben a szituációban a pedagógustól várnak segítséget:

„Nehéz partnernek nevezni a szülőket. Nagy részük már hasonló problémákkal került szülői státusba”. (Községi speciális szakiskola osztályfőnöke)

„A szülő jön hozzám, hogy segítsen rajta. Én hívom a szülőt, hogy segítsen rajtam. Ennyi a partnerség. Tehetetlen a gyerekkel, meggyőzni nem bírja, s jön hozzám, hogy segítsen neki, mondjam meg, hogy mit csináljon vele. Én meg azért hívtam be, hogy segítsen nekem, hogy bejárjon. S ketten ülünk, hogy hogy járjon be a gyerek. Neki nincs eszköze, nekem nincs eszközőm.” (Megyei jogú város szakiskolájában dolgozó osztályfőnök)

A tapasztalatok szerint a nagymértékű igazolatlan mulasztások mögött sok esetben komplex okok és problémák állnak, melyek csökkentéséhez a pedagógusok segítő hozzáállása és a szülők együttműködése mellett nélkülözhetetlen a segítő szakemberek, intézmények bevonása is.

A felkeresett intézmények mindegyikében volt gyermek- és ifjúságvédelmi felelős, akik a pedagógusok munkáját segítik az iskolákon belül. Az iskolák döntő többségében ezzel a feladattal egy erre alkalmasnak és hajlandónak tűnő pedagógust bíztak meg, csak elvétve találtunk olyan intézményt – ezek elsősorban a speciális szakiskolák voltak –, ahol a gyermekvédelmi felelős csak ezt a feladatkört látta el.

A nem speciális iskolákban tapasztalataink szerint igen nagy a leterheltségük. Bizonyos tantárgy(ak) tanítása mellett nem könnyű egy több mint ezer fős szakiskolában félálásban – az adminisztratív feladatokon kívüli – gyermekvédelmi feladatokat is ellátni. Az ifjúságvédelmisek hangot is adtak annak, hogy az iskolai gyermekvédelem sokszor csak a papírmunkáról szól:

„Elmondom, mi a fő probléma. Régebben tudtam foglalkozni a gyerekek magánéletével, tudtam segíteni, sokkal nagyobb számban meg is kerestek ilyen jellegű problémákkal a gyerekek. Az életükre, a jövőjükre, a párkapcsolataikra, az otthoni-családi problémáikra, volt időm ilyesmivel foglalkozni. Illetve még volt bennük nyitottság, hogy énhozzám forduljanak ezzel. Manapság gyermek- és ifjúságvédelmi felelősként a munkaköröm levelezgetésekről szól.” (Megyeszékhelyű város szakiskolájának gyermekvédelmi felelőse)

Mind a pedagógusok, mind a gyermekvédelmi felelősök intézményen belüli segítő szakembere az iskolapszichológus. Az általunk megkeresett intézmények többségében volt pszichológus, de ezen a téren is problémákkal talákoztunk. A pszichológusok mindegyike rész munkaidőben dolgozik az oktatási intézményekben, egy héten csak néhány órát töltenek az iskolában, a pedagógusokkal való konzultáció mellett a problémás diákokkal való hosszabb távú egyéni esetmunka kevéssé megvalósítható. Mivel az iskolában kevés ideig érhetőek el, problémás eset viszont nagy számban akad, ezért gyakori, hogy egy újként felmerülő problémára a pszichológus nem tud azonnal reagálni és segítséget nyújtani.

Azokban az oktatási intézményekben, ahol nem volt még részmunkaidőben dolgozó pszichológus sem, az ott dolgozó pedagógusok kiemelték a segítő szakember iránti igényt, alkalmazására azonban finanszírozási okok miatt nem látnak a közeljövőben esélyt.

A tankötelezettség be nem tartása mögött sok esetben családi diszfunkciók állnak. A család privát életébe történő beavatkozás – még ha a problémák az iskolai szinten is éreztetik is hatásukat – a pedagógusok kompetenciahatárain túlmutat. Ezekben az esetekben van a legnagyobb szükség az iskolán kívüli segítő személyek és intézmények bevonására. Az iskolák főként a lakóhely szerint illetékes gyermekjóléti- és családsegítő szolgálatok felé irányítják az iskolakerülő gyerekeket és szüleiket. Ezek az intézmények többféle (anyagi, jogi, pszichés) nehézség esetén tudnak egyénre/családra szabott segítséget nyújtani, már amennyiben az érintettek ebben partnerek, hiszen e szolgáltatások igénybevétele és a segítő szakemberekkel való együttműködés – a gyermek veszélyeztetettségének és védelemben vételének esetét kivéve – önkéntes.

Ugyan a felkeresett iskolák töredékében említették csak a pedagógusok az igazolatlan hiányzásokat felhalmozó tanulók *magántanulóvá minősítését*, mint a tankötelezettség be nem tartásakor alkalmazott legvégső intézkedést, de kutatásunk azt igazolta, hogy ez létező gyakorlat, így szükséges említést tenni róla. A magántanulóság a tanítási órák látogatása alóli felmentést jelenti, a tanuló rendszerint osztályozóvizsga keretében ad számot az adott osztályfoknak megfelelő tudásáról.

Az iskola és a pedagógusok számára minden bizonnyal könnyebb a sokat mulasztó, problémás diákoktól ilyenformán megszabadulni, a diák is biztosan örül a nagy szabadságnak, ám az érdekek látszólagos azonossága ellenére a magántanulóság ilyen esetekben a tanuló érdekei ellen való lépés. Szinte elképzelhetetlen, hogy egy iskolakerülő, motiválatlan diák önállóan elsajátítsa az adott évfolyam tananyagát, és sikeres vizsgát tegyen, ezek a tanulók szinte biztosan végbizonyítvány és szakképzettség nélkül fejezik be iskolai pályafutásukat. A magántanulóság engedélyezése ilyen esetekben – amellet, hogy a gyermek kárára van – az iskola részéről nem más, mint az iskolakerülés melletti asszisztálás.

Az interjúk során aziránt is érdeklődtünk, hogy a pedagógusok az általuk alkalmazott tevékenységek mellett milyen intézkedéseket tartanának fontosnak és eredményesnek az iskolakerülés visszaszorítására. Talán nem meglepő, hogy főként olyan válaszokat kaptunk, melyekben a sikerélményhez juttatás és a megtanulandó elméleti anyag mennyiségének csökkentése volt hangsúlyos.

„Én állítom, hogy vannak javíthatatlan gyerekek (...) Viszont nyilvánvaló, hogy ha fel tudjuk kelteni az érdeklődésüket valami iránt, akkor az nagy szó, mert akkor „be tudjuk cserkészni” őket. Nem feltétlenül a teljesítménycentrikus nevelésre tesszük a hangsúlyt, hanem arra, hogy megszeressen valamit.” (Megyei jogú város speciális szakiskolájában dolgozó osztályfőnök)

„Bennem az merült fel, hogy azoknak a gyerekeknek, akiknek probléma az iskolába járás, és az iskola elvégzése, azoknak miért nem csak napi 4 órát kell iskolába járni? Utána

hadd menne haza. Hogy a tananyag mennyisége számukra nagy, én ezt gondolom.(...) Én azt gondolom, olyan típusú tevékenységet kellene nekik az életükben megmutogatni, ajánlani, munkához – mert az iskolapadtól van viszolygásuk, és attól, hogy folytatódik az, amit már általános iskolában sem szerettek, tanulni, hallgatni az órán 45 percet. 10 perc szünet, otthon meg házi feladat, és a betartandó iskolai szabályok. Ebből van elégük, és szerintem jobban tetszik nekik a munka világa, úgy gondolják, hogy az mennyivel jobb. Szerintem meg kellene ezeket számukra mutogatni.” (Megyei jogú város szakiskolájának gyermekvédelmi felelőse)

A nagyobb városokban gyakori, hogy az egyébként tanköteles tanulók valamelyik bevásárlóközpontban töltik az időt az iskola helyett:

„Ha kimegyünk a pláza környékére, buszpályaudvarra, kiderül, hogy ott mennyi diák lézeng iskolaidőben. Ha szakember ezt nem veszi észre, akkor vak.”

A pedagógusok részéről megelőző lépésként és javaslatként fogalmazódott meg, hogy a plázák biztonsági emberei iskolaidőben ne engedjék be a 18 éven aluliakat a bevásárlóközpontokba. A felvetés releváns, viszont az iskolakerülő fiatalok nem csak a plázákban tartózkodhatnak a tanítási órák alatt, hanem egyéb más helyszíneken: játéktérben, aluljárókban, vagy egyszerűen csak az utcákon lézengenek. Éppen ezért fontos volna a külföldi példákhoz hasonlóan ezeknek a tereknek a rendszeres rendőri ellenőrzése, és a tankötelesnek kinéző fiatalok igazoltatása. A jelenlegi tanév kezdete óta több híradásban hallhattunk ilyen alkalmi rendőri akciókról, de iskolakerülés eredményes prevenciójához szükséges volna ezen ellenőrzések mindennapivá tételére.

Természetesen voltak olyan pedagógusok, akik a tankötelezettségi korhatár jogszabályban rögzített módosításában látják a megoldás kulcsát, ennek mikéntjéről a későbbiekben bővebben lesz szó.

Egy-egy interjú alkalmával egészen megdöbbentő eljárásokat is említettek a hatékonynak vélt módszerekről való beszélgetéskor – visszautalva saját iskolai éveire

„Nem emlékszem arra, hogy bármelyik középiskolai osztálytársam lógott volna. És ha valaki lógott, azt a közös iskolai gyűlésekkor az egész iskola elé kiállították a szégyenpadra. És ha ezeket a nevelési elveket elővesszük, és odaállítjuk a frontra a többiek elé, és látja a gyerek, hogy hoppá, akkor égni fogok a többiek előtt, akkor lehet, hogy meggondolja, hogy nem is olyan jó az a lógás.” (Fővárosi speciális szakiskola gyermekvédelmi felelőse)

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy a nyilvános megszégyenítés vajon mennyire hatékony eszköz a különböző okokra visszavezethető iskolakerülés visszaszorítására? Csak remélni tudjuk, hogy a fenti példa a jelen mindennapi gyakorlatában egyáltalán nem jellemző esetkezelési forma.

FORMÁLIS VAGY ÉRDEMI TELJESÍTÉS?

Mint azt korábban láttuk, a megkérdezettek említettek olyan eseteket, amikor különböző módszerekkel sikerült egy-egy iskolakerülő tanulót az iskolába járásra ismételten rábírní. Kíváncsiak voltunk a pedagógusok azzal kapcsolatos tapasztalataira, hogy a tankötelezettség teljesítésének elérése együtt jár-e a tanulók képességeinek fejlődésével is, vagyis a tankötelezettség teljesítése érdemi teljesítés, netán az iskolába visszavezetett vagy visszakényszerített tanulók jelenléte inkább csak formális, fizikai ottlétet jelent. Erre nem kaptunk a pedagógusoktól az egyik vagy másik melletti határozott állásfoglalást, az ez irányú tapasztalatok inkább változónak mutatkoztak:

*„Változó. Valakinél csak a hiányzást lehet megoldani, mert bejár, de lélekben nincs itt.”
(Megyei jogú város speciális szakiskolájában dolgozó osztályfőnök)*

„Változó. Van, aki viszont szó szerint csak arra utazik, hogy ha betöltöm a 18-at, akkor úgyis elhúzó innen. Ez gyerektől függ, és attól, hogy kit milyen hatások érnek.” (Városi speciális szakiskolában dolgozó osztályfőnök)

Itt érdemes előreutalni arra a későbbiekben még szóba kerülő tanári tapasztalatra, mely szerint a csak a kényszerítő intézkedések hatására ismét iskolába járó tanulók a gyakori rendbontó magatartásukkal zavarják az órai munkát, nem kis gondot okozva ezzel a pedagógusoknak. Mindebből azt feltételezzük, hogy a pedagógusok a tankötelezettség teljesítése alatt nem elsősorban a jogszabályoknak megfelelő formális teljesítést tartják lényegesnek, hanem sokkal inkább a különböző készségek és képességek fejlődését vélik elérendő célnak.

MIBEN LÁTJÁK A PEDAGÓGUSOK A MEGEMELT TANKÖTELEZETTSÉG ELŐNYEIT ÉS HÁTRÁNYAIT?

A megkérdezettek szerint – egyetlen osztályfőnök kivételével – a 16 éves korig tartó tankötelezettség betartása könnyebb volt, hiszen már korábban távoztak (vagy eltávolíthatóak voltak) a nehezebben kezelhető, iskolakerülő tanulók.

„Addig, amíg 16 éves korig tartott a tankötelezettség, lehetett a gyerekeknek azt mondani, hogy összejött az 50 órád, nézzél magadnak valami tanfolyamot, vagy menj el dolgozni. Elmúltál 16 éves, vizslát.” (Megyei jogú város szakiskolájában dolgozó osztályfőnök)

„Sokat tudnék mondani, akiktől már megszabadultunk volna akkor, ha 16 év lenne a tankötelezettség. Néhány esetben egészen addig ment a dolog, hogy könyékig voltam én is a vérben, amikor két gyerek összeverekedett, és az egyik már jócskán betöltötte a 16-ot. Így vele a 16 éves tankötelezettség esetén nem sokat foglalkoztunk volna, de mivel nem töltötte be a 18-at, így benne kellett tartanunk a rendszerben, ráadásul nem volt olyan iskola, aki

átvegye tőlünk. Tehát, maradt itt továbbra is. Kapott egy ejnye-bejnyét, volt fegyelmi eljárás, szigorú megrovásban részesült, de nem tudtunk vele mit csinálni. Ha jól emlékszem, talán másik osztályba került, de másik iskola nem volt, aki befogadta volna. Tehát, ilyenek is vannak, és mi csak akkor tudunk megszabadulni ezektől a gyerekektől, ha van befogadó iskola, de most ki fogadna be egy olyan renitens gyereket, aki miatt esetleg kórházba kerül valaki, vagy rendőrséget kell hívni?! Többször elvittek innen például bilincsbe vert gyereket. Másnap már ő is itt volt. Ez a gyerek megvert az utcán két fiataalt, de úgy, hogy a fiatal pár hölgy tagja már ráfeküdt a férfira, mert őt már félig agyonverte. Mégis itt volt a gyerek másnap. Nem tudtak vele, még az ügyész sem, mit csinálni. Ez a gyerek 17 éves volt. A régi 16 éves tankötelezettség szerint kitehették volna, mert megvolt ráadásul a hiányzása is. Két kiértékelést is kapott már, tehát szabályszerűen is meg lehetett volna oldani, de nem sikerült. De ezek nem is kirívó jellegű dolgok, mert több ilyen is volt.” (Megyei jogú város speciális szakiskolájának gyermekvédelmi felelőse)

A problémák ellenére – két kivételtől eltekintve – mindegyik interjúalany látott pozitívumot a 18 éves korig tartó tankötelezettségben. Egyéni és társadalmi előnyöket egyaránt említettek. Az interjúk többségében azt nyilatkozták, hogy a megemelt tankötelezettség még további két éves védettséget nyújt a munkanélküliséggel szemben, ismervé a (speciális) szakiskolai végzettség megszerzése utáni elhelyezkedési nehézségeket. Főként a speciális intézményekben dolgozók emelték ki azt, hogy ez a két év a tanulók fejlesztése, személyiségének fejlődése szempontjából is nagyon hasznos (lehet).

„Ezeknek a gyerekeknek nagyon nehéz elhelyezkedni ezzel a végzettséggel is. Válság van. Én azért találok ezt nagyon jó dolognak, mert a gyerek agya, attól, hogy tovább benn-tartjuk, érik. És 18 évesen nagyobb ráhatást tudunk elérni. Érettebb és tapasztaltabb. Tehát, amikor 18 évesen fogja megkapni az első szakmát, és nyáron szembesül azzal, hogy szakmám van, és rögtön mestere vagyok a szakmámnak, és cégek felkeresnek... Nagyobb esélyét látom annak, hogy meghozza azt a döntést, hogy marad másodszakmán is. Mivel érettebb, érettebben gondolkodik. 16 évesen szakmával azt gondolják, hogy majd megváltják a világot. Még gyermekek. 18 évesen már kicsit érettebbek, és amit látnak a híradóban, és tapasztalnak, hogy felfogják, hogy mit jelent munka nélkül lenni, akkor inkább hajlanak arra, hogy még maradjanak egy szakmára. Mivel munkanélküli segílyt nem kap, mert nem dolgozott, jobban megéri maradni. Az a sok dolog, amit állandóan elmondunk, hogy fiam, tanulj, csak annyit érsz, amennyit tudsz... és csak mondjuk, mondjuk, de egy idő után ez beérik. És ha a tankötelezettség 18, akkor még két évig tudom bennük kondicionálni a gondolatot, hogy tanulj, mert különben nem mész semmire. Ha tovább van a kezemben a gyerek, akkor többet tudok fejleszteni, tanítani, mutatni. Jobb. Én örülök annak, hogy kitolták a tankötelezettséget. Ne menjenek gyerekekfejjel az életnek. Ez a felnőtté válás korhatára hivatalosan is, és én helyesnek tartom azt, hogy 18 évesen engedem el először a kezét a gyerekeknek.” (Megyei jogú város speciális szakiskolájának osztályfőnöke)

„Nevezzük nevén a gyereket, ez az iskola valahol szociális hálóként is üzemel, mert addig sincs kint az utcán, hanem tanulhat. És sok szülő azon van, hogy akkor minél tovább bent tartani az iskolában, mert mostanában nemhogy a sérült gyerekeknek nincs esélyük elhelyezkedni, de még a normál gyerek is megküzd érte keményen. Nincs munkalehetőség.” (Városi speciális szakiskolában dolgozó osztályfőnök)

„Tehát van plusz két évük, ameddig legalább az iskola szárnyai alatt vannak, és mi tudjuk segíteni őket. És nagyon sokszor a döntéseikben is mi tudjuk őket segíteni, gondolok itt a szakmaválasztásra, pályaválasztásra.” (Megyei jogú város szakiskolájának osztályfőnöke)

„Addig hivatalosan nem az utcán vannak, kevesebb idejük van a csavargásra, bűnözésre, társadalmi szempontból előny.” (Községi szakiskola osztályfőnöke)

„Ha 16 lenne, nem lenne annyi probléma, a fele megszűnne, sőt, szerintem a 2/3-a, ebből az adminisztrációs kötelezettség meg jelentés, meg minden. Viszont a másik fele az, hogy a gyerekek egy része elveszne.” (Fővárosi speciális szakiskola gyermekvédelmi felelőse)

Az interjúalanyok többsége egyéni-társadalmi előnyként említette, hogy a megemelt tankötelezettség révén a 16–18 év közöttiek nem gyarapítják a munkanélküliek számát. Volt olyan is, aki ezt nem előnyként, hanem hátrányként értékelte, és a tanulók statisztikai adatként való kezelésének minősítette.

„Előnye nincs. Ez egy állam által kreált szükségmegoldás, ami nem a gyerek érdekében történik, hanem az állam érdekében. Ezt mindenki tudja. A gyerek megfogalmazza, hogy minek vagyok itt? Vegyük azt, hogy van egy 16 éves gyerek, 9.-es, s következő évben 11.-es lehet. Mert a jog lehetővé teszi, hogy bizonyos szakmákat 16 éves korától elkezdjen. S a gyerek megkérdezi, hogy miért kellene 9.-be bejárnom, s mi van, ha megbukok? Jövőre már szakmunkástanuló lehetek. Látszik, hogy nincs kidolgozva a rendszer.

Jó, cukrásznak nem veszik fel, mert az egy prosperáló szakma, de bolti eladónak felveszik, vagy asztalosnak felveszik. Bemegy Pestre, ott orra-szájba keresik a tanulókat szeptemberben, lasszóval fogják a gyerekeket, mert osztálylétszám-növelés mindig van. (...)

Valljuk meg őszintén, hogy azért kellett megemelni két évvel, mert irtózatosan magas volt Magyarország munkanélküliségi rátája. Képzeljük el, hogy kiküldjük ezeket a gyerekeket 16 és 18 év között, akik nem tudnak munkát szerezni, így Európában vagy a világon nálunk lenne a legmagasabb a munkanélküliség. Mit csinált a kormány? Nem tehetett semmit, csak azt, hogy tessék iskolába járni. Statisztikai adatként kezelik a gyerekeket, azért emelték meg 18 évre a korhatárt, hogy ne jelentkezzen a munkanélküliségben ez a 16–18 év közötti, nagy létszámú korosztály. (...) A 18 évre emelt tankötelezettségnek nincs semmi pozitívuma. Ez a gyerek megalázásának a folytatása. Hülyének nézi a gyereket. Milyen pozitívum van

abban, hogy a gyereket egy olyan tananyag elvégzésére kötelezzük, amit már elvégzett 7–8. osztályos korban?” (Megyei jogú város szakiskolájának osztályfőnöke)

A hátrányok között említették, hogy a tankötelezettség betartatása a pedagógusok oktató-nevelő munkáját nehezíti, hiszen a kikívánckozó tanulók akadályozzák az órai munkát, és rombolják a közösséget.

„Az, hogy ők nem kerülnek 16 évesen az utcára, az előnyös. Viszont, akik már 16 évesen el akartak menni, rettenetesen nehéz itt tartani 18 éves korukig. Ez viszont a mi napjainkat nehezíti meg, rengeteg energiát szív le az emberből. (...) Amikor nekem van egy 13 fős osztályom, amiből 2 gyerek már 16 évesen menne a nagyvilágba, akkor a maradék 11 életét keseríti meg, mert folyamatosan olyan konfliktusokat okoznak az osztályban, hogy ne lehessen haladni az anyaggal, hanem először a konfliktust kelljen kezelni. Tehát van jó és rossz oldala is.” (Városi speciális szakiskola osztályfőnöke)

„Az osztálynak bomlasztja a hangulatát, meg hát így nehezebb tanárnak is a dolga. (...) Meg hát azt gondolom, hogy akit 16 éves koráig nem tudtak beilleszteni, vagy, hogy folyamatosan járjon, rendszeresen járjon, készüljön, nem gondolnám, hogy abban a két évben tudnának csodát tenni.” (Fővárosi speciális szakiskola gyermekvédelmi felelőse)

HOGYAN VÁLTOZTATNÁNAK A PEDAGÓGUSOK A TANKÖTELEZETTSÉGGEL KAPCSOLATOS JOGSZABÁLYOKON?

Végül kíváncsiak voltuk arra, hogy ha a megkérdezett pedagógusokon múlna, akkor módosítanák-e a tankötelezettségi jogszabályt, és ha igen, hogyan. A kérdésre adott válasz alapján itt is elkülönülnek a szakiskolák és az SNI gyerekeket oktató speciális intézmények. A megemelt tankötelezettség előnyeinek és hátrányainak kérdésénél azt láttuk, hogy a speciális szakiskolák a diákok szemével nézve inkább a hosszú tankötelezettség előnyeit igyekeztek hangsúlyozni, és a jogszabály-módosítás szükségességének ügyét boncolgatva is inkább a 18 éves korhatár megtartására, esetleg egy alternatív megoldás alkalmazására hajlanának. E szerint a tanulók az iskola és a szülők jóváhagyása után 16 éves kora után abbahagyhatná az iskolát:

„Én ezt most jobbnak látom, mert nem érettek ezek a gyerekek még a döntésre 16 évesen, és úgy látom, hogy nagyon sokszor a család magukra hagyja őket a döntésben. Tehát van egy, plusz két évük, ameddig legalább az iskola szárnyai alatt vannak, és mi tudjuk segíteni őket. És nagyon sokszor a döntéseikben is mi tudjuk őket segíteni, gondolok itt a szakmaválasztásra, pályaválasztásra.” (Megyei jogú város szakiskolájában dolgozó osztályfőnök)

„Vigyük le a kötelező tankötelezettséget 16-ra, de súlyozzuk és mérlegeljük annál, akinél kell. Ha nagyon nem akar, és tényleg nagyon nem tud, és már az ötödik köröket futottad és

a szülőt sem érdekli... Az iskola teamje, bevonva természetesen a szülőt, megbeszélve azt, hogy én mit látok mint iskolai szociális munkás, mit lát a pedagógus, és mit lát a szülő.”
(Fővárosi speciális szakiskola gyermekvédelmi felelőse)

A nem speciális szakiskolában dolgozók viszont szívesebben visszaállítanák a régi rendszert mind a tankötelezettségi korhatár, mind pedig a szakképzési rendszer vonatkozásában:

„Nagyon egyszerű, vissza kell állítani a régi rendszert. A tankötelezettség 16 éves korig tartson, de nem tartom elképzelhetőnek a 14 éves kort sem. Meg kell nézni, hogy a többi országban mi van. Visszaállítanám azt is, hogy a gyerek 14-15 évesen elmegy szakmunkástanulónak, kap egy szakmunkás-bizonyítványt, és kap egy szakmát 17 évesen. 16 éves korától pedig vállalhasson munkát.” (Megyei jogú város szakiskolájában dolgozó osztályfőnök)